

УДК 336.71:330142:330.131.7

Жердецька Л.В.

*доцент кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету***ОБГРУНТУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ЗОН
КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ УКРАЇНИ****INDICATORS RATIONALIZATION FOR ASSESSMENT
OF CREDIT RISK ZONES****АНОТАЦІЯ**

У статті наведено обґрунтування показників, які дозволяють оцінити кредитний ризик банку. Запропоновано виділення таких зон ризику: прийнятна, підвищена, критична, катастрофічна. Проведено динамічний аналіз кредитного ризику банківської системи України. Визначено переваги запропонованих підходів до оцінки кредитного ризику банків.

Ключові слова: банки, ризики, кредитний ризик, чиста процентна маржа.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснованы показатели, позволяющие оценить кредитный риск банка. Предложено выделение таких зон риска: приемлемая, повышенная, критическая, катастрофическая. Проведен динамический анализ кредитного риска банковской системы Украины. Определены преимущества предложенных подходов к оценке кредитного риска банков.

Ключевые слова: банки, риски, кредитный риск, чистая процентная маржа.

ANNOTATION

The article presents the rationalization of the credit risk indexes to assess in banking. There are acceptable, high, critical, catastrophic credit risk zones were defined. Credit risk in the banking system of Ukraine was analyzed. The advantages of the proposed approaches to credit risk of banks were defined.

Keywords: banks, risk, credit risk, net interest margin.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку банків характеризуються суттєвими змінами в умовах їх діяльності, які зумовлені погіршенням якості активів, зниженням ефективності проведення операцій, та викликають необхідність обґрунтування управлінських рішень у сфері оптимізації фінансових результатів і ризиків. Процеси глобалізації фінансових ринків, посилення конкуренції у банківському секторі економіки, необхідність лібералізації внутрішнього фінансового ринку стали чинниками посилення негативного впливу глобальної економічної кризи на економіку держави в цілому та її банківський сектор зокрема. Зважаючи на сучасні проблеми функціонування банків в умовах економічної кризи, зростає актуальність питань, пов'язаних з ризиком банківського кредитування, формуванням резервів за кредитними операціями та їх впливом на основні показники банківської діяльності.

У процесі здійснення кредитної діяльності основним завданням кредитних менеджерів є прийняття дієвих заходів не для уникнення кредитних ризиків, а для розробки та своєчасного використання методів раціонального управління ними. Вказане створює необхідність формування відповідних концепцій управління

процесами формування та використання резервів за кредитними операціями банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування резервів за кредитними операціями банків розглянуті в працях багатьох учених-економістів, зокрема таких, як О. Васюренко [1], В. Вітлінський [2], В. Подчесова [3], Л. Примостка [4], Л. Слобода [5], Л. Кузнєцова [6] та ін. **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Науковці розглядають зміст кредитного ризику, його складові та методи оцінки і прогнозування. Водночас окремі питання удосконалення оцінки ризиків за кредитними операціями банківських установ вважаємо недостатньо розробленими.

Мета статті полягає у розробці науково-методичних рекомендацій щодо процесів обґрунтування показників для оцінки та виділення зон кредитного ризику банків України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний ринковий ризик – це ризик, пов'язаний зі змінами, кризовими явищами в ринковому середовищі, певному регіоні чи державі функціонування суб'єкта кредитування та реалізації кредитної угоди, що можуть призвести до проблем платоспроможності як окремих позичальників, так і банку.

Кредитний ризик впливає на результати фінансової діяльності банку, і залежно від обсягів втрат виділяють наступні зони кредитного ризику: зона припустимого кредитного ризику, зона підвищеного кредитного ризику, зона критичного кредитного ризику та зона катастрофічного кредитного ризику [6, с. 57].

Зона припустимого кредитного ризику (значення імовірності від 0 до 0,2) – рівень втрат не перевищує розрахованого прибутку, банк забезпечує себе необхідним доходом і приймає на себе доцільний ризик. У цій зоні можливе здійснення кредитних операцій, а банк ризикує тільки недоотриманням частини прибутку.

Зона підвищеного кредитного ризику (значення імовірності від 0,21 до 0,5) – рівень втрат дорівнює розрахованому прибутку. Втрати у цій зоні відшкодовуються прибутком банку.

Зона критичного кредитного ризику (значення імовірності від 0,51 до 0,75) – рівень втрат перевищує розмір прибутку, але не більш ніж загальний обсяг розрахованого доходу. Такий рівень ризику неприйнятний, оскільки банк ри-

зикає втратити кредитні ресурси, що сформовані за рахунок переважно залучених коштів.

Зона катастрофічного кредитного ризику (значення імовірності від 0,76 до 1). У цій зоні банк втрачатиме власні кошти, наслідком чого може бути його банкрутство.

Отже, викладене вище дозволяє дійти висновку, що показник віднесення банківської установи до тієї чи іншої зони повинен, з одного боку, містити в собі дані щодо отриманого рівня доходу та його достатності для покриття збитків від кредитної діяльності, з іншого – інформацію щодо співвідношення можливих збитків та власного капіталу. На нашу думку, вказаним вимогам задовольняє показник маржі, скорегованої на кредитний ризик, але по відношенню до власного капіталу:

$$RAMk = \frac{ЧПД - P}{СК} \times 100, \quad (1)$$

де $RAMk$ – маржа, скорегована на ризики (по відношенню до капіталу), %;

ЧПД – чистий процентний дохід;

P – чисті витрати на формування резервів за кредитними операціями;

СК – власний (статутний) капітал банку.

Рекомендований рівень показника складає 25–30%.

Водночас чистий процентний дохід за умови беззбиткової діяльності банківської установи повинен покривати також частину загальноадміністративних та інших витрат, що забезпечують діяльність банку:

$$RAMk1 = \frac{ЧПД - P - НПВ}{СК} \times 100, \quad (2)$$

$$НПВ = НПВз - НПД$$

де $RAMk1$ – маржа, скорегована на ризики та непроцентні витрати (по відношенню до капіталу), %;

НПВз – загальна сума непроцентних витрат банківської установи;

НПД – непроцентні доходи банку;

НПВ – непроцентні витрати, які не покриваються непроцентними доходами.

Отже, по суті, формула 2 відповідає показникові віддачі акціонерного (статутного) капіталу банківської установи: $RAMk1 = ROE$ (прибутковість/збитковість статутного капіталу). Банківська діяльність вважається прибутковою, якщо віддача статутного капіталу перевищує 10%.

Варто зазначити, що використання саме статутного капіталу в знаменнику показників зумовлене низкою причин: поперше, у сучасних умовах розмір власного капіталу банків може бути від'ємним, що спотворюватиме результати розрахунків;

по-друге, для виживання банківської установи важливе значення має саме величина статутного капіталу, котра використовуватиметься для покриття збитків, оскільки вже не враховує загальні резерви.

Залежно від рівня визначених показників пропонуємо виділення зон ризику в банківській системі України:

- позитивні значення $RAMk$ та ROE відповідають зоні припустимого кредитного ризику, причому необхідним є дотримання умови додатного рівня прибутковості статутного капіталу, проте зменшення цього показника до рівня нижчого за 10% ($ROE \leq 10\%$) на тлі зменшення скорегованої на ризик маржі повинно стати чинником необхідності перегляду та корегування кредитної політики;

- якщо значення $RAMk \geq 0$, але ROE наближається до нульового значення, то банківська установа опиняється в зоні підвищеного кредитного ризику, коли втрати ще покриваються отримуваним прибутком, проте якщо збитки не перевищують 1% від розміру власного капіталу, можуть бути покриті за умови подальшої прибуткової діяльності, наприклад, за рахунок розвитку банківських послуг, котрі є джерелом непроцентного доходу;

- коли значення $RAMk$ наближається або незначним чином перевищує нульове значення, банк можна віднести до зони критичного кредитного ризику та при цьому ROE , як правило, вже сягає від'ємного рівня – чистого процентного доходу ще достатньо для покриття збитків від кредитної діяльності, але недостатньо для покриття непроцентних витрат;

- якщо ж діяльність банку характеризується від'ємними значеннями обох показників – скорегованої на ризик маржі та віддачі статутного капіталу, – він переходить до зони катастрофічного кредитного ризику, оскільки такі значення показників свідчать про отри-

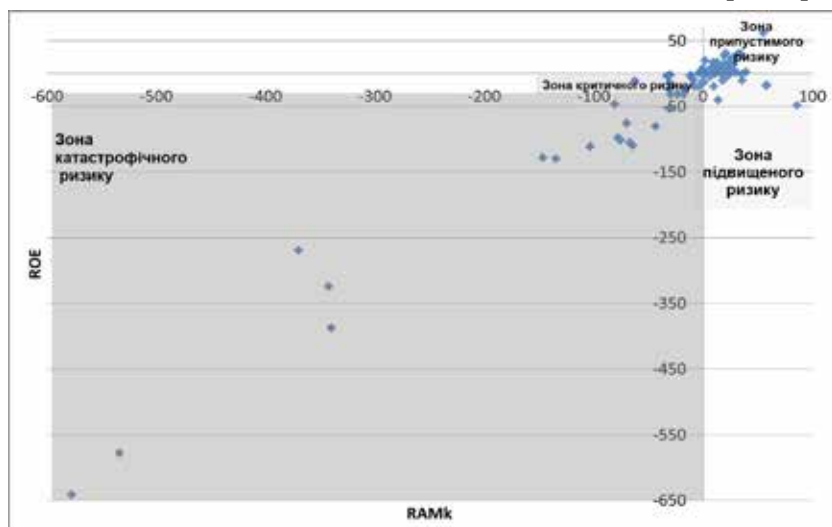

Рис. 1. Розподіл зон кредитного ризику та динаміка показників ризику банківської системи України в 2005–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [7]

мання збитків, що зменшуватиме розмір акціонерного капіталу, причому значення показника збитковості капіталу вказує на те, яку частину капіталу банк втрачає.

Динаміку запропонованих автором показників та виділення зон кредитного ризику банківської системи України наведено на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, банківська система України з початку досліджуваного періоду і до кінця 2008 р. знаходилася у зоні припустимого кредитного ризику, отримуючи відносно низькі показники скоригованої маржі та прибутковості статутного капіталу в основному за рахунок нераціонального управління непроцентними втратами, що, однак, компенсувалося підвищеною дохідністю, а отже, і ризиком кредитних операцій.

Однак вже на початок 2009 р. характеризується значним зниженням досліджуваних показників, проте їх рівень значно нижчий рівня початку 2005 р. Значення показників прибутковості мають позитивне значення в основному за рахунок прибутку, заробленого банками протягом першого півріччя 2008 р. та за рахунок збільшення фінансових показників унаслідок зниження курсу національної грошової одиниці. Проте варто зазначити, що позитивний вплив цих чинників було нівельовано в першому кварталі 2009 р., коли за результатами проведених розрахунків банківська система одразу потрапляє до зони катастрофічного ризику. Найгірші результати маємо за підсумками 2009 р. (станом на 01.01.2010 р.), але вже з початку 2010 р. спостерігаємо тенденцію до поступового переходу до зони підвищеного ризику, хоча визначену тенденцію ще не можна вважати стійкою. За результатами проведеного аналізу можна дійти висновку, що значні негативні результати роботи банківської системи України зумовлені кредитним ризиком унаслідок зростання витрат на формування спеці-

альних резервів, а призупинення кредитної діяльності і, відповідно, подальшого збільшення резервів за позичками спричинили незначне покращання досліджуваних показників та перехід банківської системи з зони катастрофічного до підвищеного рівня кредитного ризику в 2010 р. В 2011 р. банки незначним чином покращують свої показники – рівень скоригованої на ризик маржі зростає, а негативний рівень віддачі активів зменшується. Водночас позитивна динаміка у цей період не виглядає стабільною.

Разом з тим протягом 2012–2013 рр. банки покращили рівень досліджуваних показників, а система в цілому характеризувалася припустимим рівнем кредитного ризику, хоча значення прибутковості власного капіталу в 2012–2013 рр. знаходилося на мінімальному рівні та перевищувало 3%. Отже, протягом цього періоду запасу фінансової стійкості в банках було недостатньо, а перехід до зони підвищеного ризику залишався досить імовірним.

Крім того, варто зауважити щодо змін у порядку резервування за кредитними операціями саме у цей період [8], що мало значний вплив на розмір сформованих банками України резервів [9].

Зазначене вище зумовило те, що при перших ознаках економічної нестабільності діяльність банків стала збитковою і вже на початку 2014 р. кредитна діяльність банківського сектора економіки України характеризувалася підвищеним рівнем ризику. Відсутність покращання стану зовнішнього середовища призвела до переходу системи банків України до зони критичного ризику станом на початок 3-го кварталу 2014 р. із незначними від'ємними значеннями обох досліджуваних показників. Проте вже на початку 2015 р. діяльність банківської системи України характеризується катастрофічним рівнем кредитного ризику – у випадку реалізації очікуваних кредитних ризиків капітал банків зменшиться вдвічі. Варто зауважити, що в 2015 р. показники розраховано лише за платоспроможними банками. Оцінити показники за окремими банками, у тому числі й такими, що визнані неплатоспроможними, станом на 01.10.2015 р. дозволяють дані рис. 2.

Як свідчать дані рис. 2, до зони катастрофічного ризику потрапило 30 банків. Причому значення скоригованої на ризик маржі, яке менше -100% мають дев'ять банків: ВТБ Банк, Інтеграл Банк, Радикал банк, банк «Капітал», банк «Фінанси та Кредит», банк «Фінансова ініціатива», Державний Укрексімбанк, банк «Кредит Дніпро», та «Астра банк». Водночас лише Інтеграл Банк, Радикал банк, банк

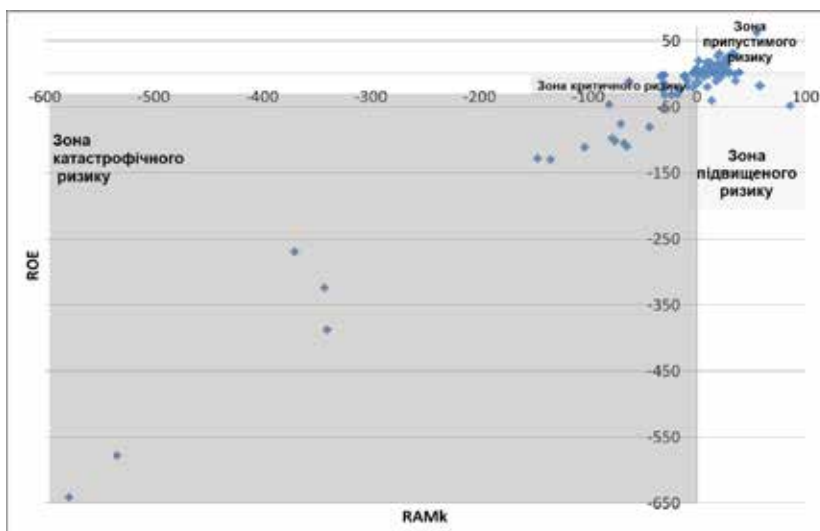

Рис. 2. Розподіл зон кредитного ризику банківської системи України серед банків станом на 01.10.2015 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

«Капітал», банк «Фінанси та Кредит», банк «Фінансова ініціатива» віднесено до неплатоспроможних. Варто зазначити, що до причин збиткової роботи банківської установи фахівці банківської справи відносять саме механізм формування резервів за кредитними операціями банківських установ та можливі наміри щодо скорочення обсягів діяльності на території України.

Також до зони катастрофічного ризику, але з меншими від'ємними значеннями маржі, потрапили такі банки I групи: Промінвестбанк, Сбербанк Росії, ОТП Банк, Укрсоцбанк, ПУМБ та Райффайзен банк «Аваль».

Варто зауважити, що кредитний ризик є визначальним чинником погіршення фінансової стійкості банків України, проте можливості підтримання платоспроможності визначаються ще й наступним:

- фінансова стабільність банківської установи залежить не тільки від ступеню ризиків активних (зокрема й кредитних) операцій, але й від можливості та бажання акціонерів збільшувати капітал банківської установи у вигляді додаткової емісії чи залучення субординованого боргу для підтримання його достатності та нормативів Національного банку України, що ми не можемо прогнозувати лише за даними фінансової звітності;

- банки можуть маніпулювати показниками своєї фінансової звітності, зокрема, за рахунок переформування (для зменшення податку на прибуток чи отримання допомоги з боку НБУ) чи недоформування резервів за кредитними операціями (для покращання фінансових результатів та показників ризику), що, відповідно, й спотворює фінансовий стан банківських установ у їх фінансовій звітності.

Висновки. Отже, у роботі обґрунтовано показники та визначено їх граничні значення з точки зору виділення зон кредитного ризику. Такі підходи до оцінки діяльності банківських

установ мають низку серйозних переваг, оскільки дозволяють попередити негативний вплив кризових явищ на банківську систему країни за рахунок випереджаючого реагування центрального банку залежно від динаміки показників та дозволяють проводити антициклічне регулювання банківського сектора економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васюренко О.В. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку / О.В. Васюренко, В.Ю. Подчесова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1(115). – С. 170–177.
2. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку: [навч. посіб.] / В.В. Вітлінський [та ін.] ; за ред. В.В. Вітлінського. – К. : Знання ; КОО, 2000. – 251 с.
3. Подчесова В.Ю. Управління кредитним ризиком банку : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.Ю. Подчесова. – Суми, 2009. – 19 с.
4. Примостка Л.О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л.О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118–125.
5. Слобода Л.Я. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ / Л.Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 185–193
6. Кузнєцова Л.В. Кредитний менеджмент : [навч. посіб.] / Л.В. Кузнєцова. – Одеса : ОРІДУНАДУ, 2007. – 320 с.
7. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=4954996.
8. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
9. Жердецька Л.В. Обґрунтування чинників кредитного ризику банківської системи України / Л.В. Жердецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 6. – С. 221–225.